

مدار خوند خراسانی در نجف

عبدالرحیم ابادری

آخوند خراسانی، فرزند ملاحسین هراتی، از علمای بزرگ شیعه در قرن سیزدهم هجری و از شخصیت‌های سرشناس در انقلاب مشروطه است. وی به سال ۱۲۵۵ قمری در مشهد متولد شد. مقدمات علوم اسلامی را در همان شهر فراگرفت و در ۲۲ سالگی به عتبات عالیات هجرت کرد. در میان راه، یکی دو ماه در شهر سبزوار از محضر حاج ملاهادی

سبزواری بهره گرفت. سپس نزدیک به سیزده ماه در تهران از محضر علمی میرزا ابوالحسن جلوه و ملاحسین خوئی استفاده وافر برد و سرانجام خود را به حوزه علمیه نجف رساند. در این حوزه به درس خارج شیخ انصاری و میرزای شیرازی، سیدعلی شوشتری، شیخ راضی نجفی و سیدمهدی مجتهد قزوینی راه یافت و با تلاش شبانه‌روزی و تهذیب نفس، به مقامات معنوی و درجه اجتهاد نایل آمد. آخوند خراسانی پس از رحلت استادانش، به مقام رهبری و مرجعیت رسید و نقش ماندگاری در رهبری مردم به‌ویژه در نهضت مشروطیت ایفا کرد. این مرجع بزرگ در زهد، عبادت و دستگیری از مستمندان سرآمد دوران بود. آثار علمی فراوانی از وی به یادگار ماند؛ از جمله کتاب ارزشمند «کفایة الاصول» که تا امروز جزو مهم‌ترین متون درسی حوزه‌های علمیه در سطوح عالی به شمار می‌آید و نظرات و مبانی او در این کتاب، مورد توجه اساتید است.^۱

افزون بر آثار علمی، از این عالم فرزانه سه باب مدرسه در شهر نجف برجای مانده است که در این فرصت به معرفی اجمالی آنها بسنده می‌کنیم.

مدرسه بزرگ آخوند

این مدرسه که در نجف به نام «مدرسة الکبری» معروف است، تقریباً در انتهای بازار حُوش، جنب مدرسه بخارائی‌ها قرار دارد که در سال ۱۳۲۱ تحت نظر و اشراف ایشان و با کمک مالی فردی به نام آستانقلی بیگ، وزیر سلطان عبدالاحد بخاری (امیربخارا) تأسیس شد.^۲

◆
آخوند خراسانی سه مدرسه در نجف اشراف داشت که به مدرسه صغری و مدرسه وسطی و مدرسه کبری معروف بودند. در سال‌های بعد مرحوم آقای خلخالی، مدرسه کبری را خراب کرد و در جای آن، یک مدرسه مجلل در سه طبقه بنا نمود.

◆
مدرسه وسطای آخوند
 این مدرسه که در محله «بُراق»، ابتدای ورودی یکی از کوچه‌های خیابان امام صادق علیه السلام (شارع الصادق) قرار دارد، در سال ۱۳۲۶ قمری با اشراف و هدایت آخوند خراسانی و به سرمایه بانی مدرسه بزرگ تأسیس شد و دارای دو طبقه و ۳۴ حجره بوده است.

مدرسه بزرگ آخوند، یکی از پررونق‌ترین مدارس نجف به شمار می‌آید و شخصیت‌های برجسته‌ای چون: آقا نجفی قوچانی (متوفای ۱۳۶۳ ق)، آیت‌الله العظمی سید محمود شاهرودی (متوفای ۱۳۵۳ ش) و آیت‌الله العظمی سید عبدالاعلی سبزواری (متوفای ۱۳۷۲ ش) و آیت‌الله سید عباس خاتم یزی (متوفای ۱۳۸۰ ش) در آن سکونت داشتند. مرحوم آقا نجفی قوچانی در کتاب خاطرات خود، چگونگی ورودشان به این مدرسه را چنین نقل می‌کنند:

رفتم نزد آقای آخوند؛ مدرسه بزرگ که تازه بنایی می‌کردند و خود آقای آخوند هر روز یک ساعتی به آن مدرسه می‌رفت و گوشه‌ای می‌نشست و به کار عمه و بنا تماشا می‌کرد و خوشش می‌آمد؛ بلکه نوعاً تماشای تعمیرات خصوصاً خیره که یک نوع از صدقات جاریه است، خوشایند است. نزدیک بود طبقه اول آن مدرسه تمام شود؛ عرض کردم از این مدرسه به من حجره داده می‌شود؟ فرمودند: پس به جهت که بنا می‌شود؟! [سپس به فرزندش گفت] میرزا مهدی! هر حجره که آقا می‌خواهد به ایشان بده و به اسم ایشان ثبت کن. آقا میرزا مهدی گفت: کدام را می‌خواهی؟ و من حجره‌ای که در گوشه واقع بود، تعیین کردم. فرمودند: همه از این حجره‌ها که فضای مدرسه در نظر اندازشان هست، تعیین می‌کنند و تو خیلی ساده هستی که گوشه مستور را تعیین می‌کنی. گفتم: من حجره می‌خواهم که درس در او بخوانم و افکارم مرتب باشد، نه برای تماشا که خوش منظره باشد؛ والا این قدرها من هم شعور دارم که آنها بهتر است، اما نه برای طلبه... کم کم منتقل شدم به مدرسه آخوند و به جدیت تمام مشغول به درس و بحث و نوشتن شدم.^۳

مرحوم آیت‌الله خاتم یزدی یکی دیگر از ساکنان مدرسه بزرگ آخوند بود که در خاطرات خویش می‌گوید:

بنده در بدو ورود به نجف اشرف (سال ۱۳۳۳ ش) در مدرسه بزرگ مرحوم آخوند ساکن شدم. مرحوم آخوند خراسانی سه مدرسه در نجف اشرف داشت که به مدرسه صغری و مدرسه وسطی و مدرسه کبری معروف بودند. در سال‌های بعد مرحوم آقای خلخالی، مدرسه کبری را خراب کرد و در جای آن، یک مدرسه مجلل در سه طبقه بنا نمود. ظاهراً این مدرسه در حال حاضر در اختیار رژیم بعث قرار گرفته است.^۴

در اواخر قرن چهاردهم، ساختمان این مدرسه فرسوده شد تا این که در سال ۱۳۴۸ شمسی به همت مرحوم حجت‌الاسلام والمسلمین حاج شیخ نصرالله خلخالی و با هزینه مرحوم حاج علی آقا سیاهپوشان به شکل باشکوه و زیبایی تجدید بنا گردید.^۵

ساختمان جدید مدرسه بزرگ آخوند، از یک حیاط بزرگ مربع شکل تشکیل شده است که در اطراف آن، سه طبقه و تعداد ۱۰۳ حجره دارد. کتابخانه و مدرس آن در طبقه دوم ضلع شرقی مدرسه واقع است. به علاوه از یک زیرزمین بزرگ نیز برخوردار است که به گفته خادم مدرسه، در مراسم مهم حوزوی و تشکیل جلسات و بزرگداشت‌های سرتاسری از آن استفاده می‌شود.

پیش از ظهر روز شنبه ششم اسفندماه ۱۳۹۰ برابر با سوم ربیع‌الاول ۱۴۳۳ قمری به همراه اعضای هیئت تحریریه فصلنامه از این مدرسه دیدن کردیم. حدود ۱۲۷ طلبه پاکستانی، هندی و افغانی در آن ساکن بودند. خادم مدرسه اجازه نداد تا از ساختمان داخل و حجرات مدرسه عکس بگیریم؛ اما هنگام خروج، از درب ورودی و تابلوی سر در مدرسه عکس گرفتیم. سر در مدرسه، نمای حجرات و راهروهای مدرسه، همه با کاشی‌های فیروزه‌ای رنگ تزئین شده است.

این مدرسه در زمان رژیم بعثی عراق، بارها مورد حمله نیروهای امنیتی قرار گرفت؛ به خصوص در قیام شعبانیه سال ۱۹۹۱ به اشغال صدامیان در آمد و مدت‌ها این اشغالگری ادامه داشت که در خاطرات آیت‌الله خاتم یزدی به آن اشاره شده است.

مدرسه وسطای آخوند

این مدرسه که در محله «بُراق»، ابتدای ورودی یکی از کوچه‌های خیابان امام صادق علیه السلام (شارع الصادق) قرار دارد، در سال ۱۳۲۶ قمری با اشراف و هدایت آخوند خراسانی و به سرمایه بانی مدرسه بزرگ تأسیس شد و دارای دو طبقه و ۳۴ حجره بوده است. در این مدرسه مراجع بزرگی مانند: آیت‌الله سید عبدالهادی شیرازی و آیت‌الله سید احمد خوانساری سکونت داشتند. به گفته اهالی محل و کسبه اطراف مدرسه، قسمتی از آن در زمان حکومت صدام در مسیر خیابان قرار گرفت و تخریب شد.

در مراجعه به این مدرسه، با درب بسته آن مواجه شدیم و نتوانستیم از ساختمان داخلی و

حجرات آن بازدید کنیم. بر پارچه‌نوشته‌ای که بالای درب ورودی نصب کرده بودند، نوشته بود به خاطر بازسازی و تعمیرات اساسی، تا اطلاع ثانوی مدرسه تعطیل است.

مدرسه صغرای آخوند

این مدرسه نیز با تولیت آخوند خراسانی و با سرمایه همان بانی در سال ۱۳۲۸ قمری ساخته شد. در خیابان شارع الرسول، از طرف درب قبله حرم امیرمؤمنان (علیه السلام) سمت چپ خیابان، داخل کوچه سوم معروف به «کوچه صد تومانی» در محله مشراق واقع است. مدرسه کوچک آخوند اینک یکی از مدارس پررونق حوزه نجف به شمار می‌آید. درس و بحث در آن برگزار می‌شود و محل رفت و آمد طلاب و فضلا و اساتید است. چون این مدرسه در محدوده بیت مرجعیت قرار داشت و تحت کنترل و حفاظت نیروهای امنیتی و حفاظتی بود، نتوانستیم از آن دیدن کنیم؛ زیرا فقط طلاب و فضایی ساکن در نجف حق ورود به آن را داشتند. مرحوم آیت‌الله سید مرتضی مرعشی نجفی (متوفای ۱۳۷۵ ش) برادر آیت‌الله مرعشی نجفی، یکی از ساکنین مدرسه صغری آخوند در نجف اشرف بود.

یک سال پس از اتمام ساختمان مدرسه صغری، آخوند خراسانی در سال ۱۳۲۹ قمری چشم از جهان فرو بست. پس از تشییع باشکوه در جوار حرم علوی، در حجره ۲۶ جنب مقبره میرزا حبیب‌الله رشتی (متوفای ۱۳۱۲ ق) آرام گرفت. بعدها در این مقبره، علمای بزرگی چون آیت‌الله سیدابوالحسن اصفهانی (متوفای ۱۳۶۵ ق) و آیت‌الله سید حسن بجنوردی (متوفای ۱۳۵۹ ق) صاحب «القواعد الفقیه» نیز به خاک سپرده شدند.

پی‌نوشت‌ها:

۱. ر.ک: گلشن ابرار، ج ۱، ص ۴۳۱.
۲. مجله میراث جاویدان، مقاله «موقوفات ایرانیان در عراق»، محمدرضا انصاری، شماره ۶.
۳. آقاجنی قوچانی، سیاحت شرق، به تصحیح ر.ع. شاکری، ص ۳۴۱.
۴. خاطرات آیه‌الله خاتم یزدی، ص ۴۱.
۵. مقاله «موقوفات ایرانیان در عراق»، همان.